

Є. Стрельцов,

доктор юридичних наук, доктор теології, професор,
 член-кореспондент Національної академії правових наук України,
 заслужений діяч науки і техніки України,
 завідувач кафедри кримінального права
 Національного університету «Одеська юридична академія»,
 вчений секретар
 Південного регіонального наукового центру
 Національної академії правових наук України,

Е. Кузьмін,

кандидат юридичних наук,
 доцент кафедри кримінального права
 Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАВДАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Програма розвитку (реформування) кримінального законодавства багато в чому має об'єктивну необхідність за низкою принципових обставин. Так, з початку 90-років минулого сторіччя в Україні почали відбуватися події, які послідовно вносили в соціальне життя принципові зміни, в першу чергу, у політичну та економічну сфери. Це, в свою чергу, потребувало внесення відповідних змін у систему законодавства в цілому та в кожен таку галузь для нормативного забезпечення цих процесів. Стосувалось це і кримінального законодавства, на яке традиційно покладається завдання охорони найбільш значущих соціальних цінностей. В зв'язку з тим, що законодавство про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс (далі - КК), який ґрунтується на Конституції України та загальноновизнаних принципах і нормах міжнародного права (ч.1 ст. 3), основну увагу в цій публікації буде звернено на завдання саме цього кодексу. Взагалі на території України впродовж XX та XXI сторіччя діяли три КК: 1922, 1927 і 1960 років. Нині чинний КК було прийнято у 2001 році. Слід відзначити, що на той час цей КК відображав в своїх нормах ті складні соціальні процеси, які відбувалися

в Україні і той зміст правосвідомості, який існував у населення і фахівців. Складні політичні та економічні процеси, які відбуваються в Україні в останні роки, не тільки мають значний загальний зміст, а й набувають достатньо динамічного характеру, що потребує залучення в нормативну регламентацію таких процесів. Це потребує внесення відповідних змін до КК, які повинні відображати, з урахуванням предмету та основної функції кримінального законодавства, ці складні процеси, які відбуваються сьогодні.

Враховуючи, що зміни до КК, які передбачаються (новий КК, нова редакція КК), матиме не тільки значний, а й багато в чому і принциповий характер, необхідно, у всякому разі з доктринальних позицій, здійснити дослідження основних положень, які характеризують кримінальне законодавство, і наявність яких дає змогу зрозуміти сутність такого законодавства, його основні характеристики та ознаки [1].

Одним з основних, безумовно, є визначення завдання кримінального законодавства в цілому, в нашому випадку - визначення такого завдання для КК. Потрібно відзначити, що традиційно у всіх кримінальних кодексах,

про які вище згадувалось: 1922, 1927, 1969 років і чинний КК 2001 року, його завдання обов'язково визначались. Так, в кожному кодексі вони мали певні відмінності, і це зрозуміло, тому що КК завжди, і це необхідно підкреслити, веденим нормативно-правовим актом, який "збирає" в свою сферу ті суспільно-небезпечні діяння, які, якщо не є антиподами позитивних соціально-правових процесів, які відбуваються в суспільстві, то в усякому разі ускладнюють їх здійснення. Тому політичний устрій, економічна модель, соціальна політика, яка здійснюється в конкретній державі на певних етапах її розвитку, в тому числі і в Україні, має певні відмінності, і коли вони є достатньо значущими, це знаходить своє відображення і у чинному (або, який приймається) на той час КК.

Визначення цього має і суто практичне завдання. Так, чинний КК розпочинається саме з викладення «Завдання Кримінального кодексу України» (ст.1), де закріплюється що «... Кримінальний кодекс України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам ...» (ч.1.) [2; 3, 14]. Таке визначення в цілому є обґрунтованим та зрозумілим. Наприклад, до таких положень можливо віднести: словосполучення «... правове забезпечення охорони ...»; види, кількість та порядок розташування об'єктів, що перелічені в означеному формулюванні (адже не всі об'єкти, що «безпосередньо» поставлені під охорону Особливої частини закону про кримінальну відповідальність, зазначені у відповідному переліку); доволі умовне (інколи навіть «штучне») виокремлення «... миру та безпеки людства ...» з-поміж інших об'єктів злочинних посягань, зазначених у визначенні; раціональність використання терміну «запобігання

злочинам» (у зв'язку із складнощами його співвідношення з такими категоріями, як: профілактика, протидія, боротьба, припинення і т. д.) тощо. Наявність таких положень дає змогу висновкувати про «... наявність сумніву щодо реальності поставлених завдань та коректності їх законодавчого визначення ...» [4, с. 97]. Отже, наявність таких та інших зазначених положень вимагає дослідження завдань КК.

Водночас, наше більш широке вхідження у світове товариство, наявність більших можливостей для ознайомлення з міжнародним та зарубіжним кримінальним законодавством, практикою його застосування, доктринальним тлумаченням, дає змогу (і, на нашу думку, це є необхідним) ознайомити з визначенням цього важливого положення у зарубіжному кримінальному законодавстві тих країн, які вже довгий час «перебувають» у тому політико-економічному та соціальному становищі, в яке ми прагнемо увійти, або тих країн, які поруч з нами теж намагаються туди увійти.

Саме з урахуванням цих первісних положень проаналізуємо зарубіжний досвід визначення кримінального законодавства, тим більш, що за цілим рядом показників протидія злочинності реально виходить на міждержавний рівень. Починати цей напрямок аналізу потрібно з визначення того, що кримінальне законодавство інших країн, у вигляді кодифікованих нормативно-правових актів або у іншому вигляді, можливо диференціювати на дві основні групи: з визначенням такого завдання і без визначення цього, у всякому разі у тексті такого закону. Причому, подальший аналіз свідчить, що у кримінальному законодавстві тих країн, де такі завдання закріплені, вони мають або більш широке, або менш широке визначення. Почнемо з країн, де таке визначення існує в широкому вигляді.

Так, наприклад, згідно з ст. 2 Кримінального кодексу Азербайджанської Республіки, його завданнями є: забез-

печення миру і безпеки людства, охорона прав і свобод людини і громадянина, власності, економічної діяльності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного ладу Азербайджанської Республіки від злочинних посягань, а також запобігання злочинам [5]. Майже схоже визначення міститься і в ст. 2 Кримінального кодексу Республіки Вірменія, в якому зазначається, що його завданнями є охорона прав і свобод людини і громадянина, власності, прав юридичних осіб, навколишнього середовища, громадського порядку та громадської безпеки, конституційного ладу, миру і безпеки людства від злочинних посягань, а також запобігання злочинам [6]. Ст. 2 Кримінального кодексу Республіки Казахстан закріплює, що завданнями цього Кодексу є: захист прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, власності, прав і законних інтересів організацій, громадського порядку та безпеки, довкілля, конституційного ладу і територіальної цілісності Республіки Казахстан, що охороняються законом, інтересів суспільства і держави від суспільно небезпечних посягань, охорона миру і безпеки людства, а також попередження кримінальних правопорушень [7]. У ст. 1 Кримінального кодексу Турецької Республіки закріплено, що метою Кримінального кодексу є захист прав і свобод людини, громадського порядку та безпеки, правосуддя, громадського здоров'я й навколишнього середовища та миру в суспільстві, а також запобігання вчиненню правопорушень [8]. Ст. 2 Кримінального кодексу Республіки Узбекистан містить схоже визначення, за виключенням положення щодо «... виховання громадян у дусі дотримання Конституції і законів республіки ...». Кримінальний кодекс має своїм завданням охорону від злочинних посягань особистості, її прав і свобод, інтересів суспільства і держави, власності, природного середовища, миру, безпеки людства, а також запобігання злочинам, виховання громадян у дусі

дотримання Конституції і законів республіки [9].

Найбільш широке визначення дається у Кримінальному кодексі Китайської Народної Республіки, де воно закріплюється навіть у двох статтях. Так, відповідно до ст. 1 Кримінального кодексу Китайської Народної Республіки «для нанесення відплати злочинності, охорони народу, об'єднання боротьби нашої держави проти злочинності з конкретним досвідом і реальною ситуацією і відповідно до Конституції затверджений цей Кодекс» [10]. Водночас, згідно з ст. 2 Кримінальний кодекс Китайської Народної Республіки має завданням, застосовуючи покарання, вести боротьбу із злочинністю, захищати спокій держави, охороняти владу народно-демократичної диктатури і соціалістичного ладу, державну і колективну власність трудящих мас, приватну власність громадян, особисті права громадян, демократичні та інші права, громадський і економічний порядок, гарантувати успішне просування справи будівництва соціалізму [10].

Наступна підгрупа із загальної групи, що аналізується, це низка держав, де таке визначення дається у більш стислому вигляді: Республіка Молдова, Литовська Республіка, Грузинська республіка. Так, згідно з ст. 2 Кримінального кодексу Республіки Молдова («Цілі кримінального закону») кримінальний закон захищає від злочинів особистість, її права і свободи, власність, навколишнє середовище, конституційний лад, суверенітет, незалежність і територіальну цілісність Республіки Молдова, мир, безпеку людства, а також увесь правопорядок [11]. У свою чергу, відповідно до ст. 1 Кримінального кодексу Литовської Республіки («Призначення Кримінального кодексу Литовської республіки») кримінальний кодекс Литовської республіки є єдиним кримінальним законом, чие призначення – засобами кримінального права захищати права і свободи людини і громадянина, інтереси суспільства і держави від злочинних діянь [11]. Ще більш стисле визначення

передбачається у ст. 1 Кримінального кодексу Грузії («Кримінальне законодавство Грузії і його цілі»): «... метою цього Кодексу є запобігання злочинних посягань та охорона правопорядку ...» [12].

Разом з тим, існує й низка зарубіжних країн, в кримінальному законодавстві яких визначення завдань взагалі не передбачається. До них, зокрема, відносяться, наприклад, такі країни, як: Канада, Королівство Данія, Королівство Іспанія, Королівство Нідерландів, Королівство Норвегія, Королівство Швеція, Латвійська Республіка, Республіка Польща, Федеративна Республіка Німеччина, Французька Республіка, Швейцарська Конфедерація, Японська Держава та ін. В таких країнах кримінальні закони, як правило, розпочинаються із визначення термінів, системи законодавства про кримінальну відповідальність, а також з положень стосовно чинності закону про кримінальну відповідальність і т. д. Чому так відбувається у кримінальному законодавстві цих, можливо сказати, більш розвинутих країн? Складне питання, але окремі політико-правові міркування з цього приводу є.

Отже, проведення цього дослідження дає змогу сформулювати декілька аспектів загального висновку. Перший, який є більш формальним, пов'язаний з тим, що згадані нами країни можна розділити на дві загальні групи: де є визначення завдань такого законодавства і де його немає. В свою чергу, у тих країнах, де є таке визначення, воно має вираз у двох видах: більш широке і менш широке визначення, тобто більш стисле. Аналіз визначень завдань кримінального законодавства, що існують, надає можливість відзначити, що традиційним в них є визначення об'єктів охорони кримінального законодавства. Водночас, щодо впливу його застосування на конкретну особу (групу осіб, населення), виявляється, що тут є розбіжності термінологічного та змістового характеру.

Завершальний висновок, на нашу думку, повинен підкреслити ідею про

те, що завдання кримінального законодавства повинне надавати можливість реалізації двом основним положенням. Перше, воно повинно так би мовити «оприлюднювати» для усіх положення про те: для чого існує в державі кримінальне законодавство, яке завдання має держава, приймаючи відповідне законодавство. Друге: закріплення та проголошення завдань кримінального законодавства дає змогу його виконання при практичному застосуванні.

Кримінальне законодавство, поза залежності від того, в якій формі воно існує (кодифікований нормативно-правовий акт чи низка законів, які передбачають кримінальну відповідальність), завжди має (повинно мати) цілий ряд основних інститутів, які, по суті, визначають зміст, характеристики, ознаки такого законодавства. Причому, по-перше, наявність таких інститутів є обов'язково необхідним, а, по-друге, для більш реальної оцінки саме змісту цього законодавства вони повинні бути закріплені у законодавчому визначенні. Одним з таких основних інститутів є завдання кримінального законодавства, тобто те, що призначене для виконання при застосуванні саме цього законодавства.

Українське кримінальне законодавство протягом ХХ – ХХІ сторіч мало три КК (1922, 1927 і 1960 років) і КК 2001 року, який діє зараз. Всі вони мали і мають визначення таких завдань. Причому, вони мають як спільні ознаки, так і ознаки, які відрізняються. Це виглядає природно, тому що завдання КК на кожному етапі розвитку державності, багато в чому, є «похідними» від тих загальних політичних, соціально-економічних, правових та інших процесів, які відбуваються на кожному конкретному етапі розвитку державності.

Дослідження, які проводяться з цього приводу, можливо розділити на

два основні напрямки. Перший - це дослідження вітчизняного досвіду, сучасного стану кримінального законодавства та розробка відповідних проектів законодавства та необхідних рекомендацій. Другий напрямок - проведення порівняльно-правових досліджень, які повинні надати можливість вивчення досвіду зарубіжних країн щодо завдань кримінального законодавства.

Здійснення дослідження саме у порівняльно-правовому напрямку дає змогу сформулювати низку положень. Перше, яке є більш формальним, пов'язане з тим, що країни, кримінальне законодавство яких аналізувалось, можливо розділити на дві загальні групи: де визначення завдань такого законодавства є і де його немає. В свою чергу, у тих країнах, де таке визначення існує, воно має вираз у двох видах: більш широке і менш широке, тобто більш стисле. Аналіз визначень завдань кримінального законодавства, що існують, дозволяє відзначити, що традиційним в них є визначення об'єктів охорони кримінального законодавства. В той же час, відносно впливу його застосування на конкретну особу (групу осіб, населення), слід констатувати, що тут є розбіжності термінологічного та змістовного характеру.

Ще один, більш загальний, висновок полягає в тому, що завдання кримінального законодавства повинно надавати можливість реалізації двом основним положенням. Перше, воно повинно «оприлюднювати» для усіх положення про те: для чого існує в державі кримінальне законодавство, яке завдання має держава, приймаючи відповідне законодавство. Друге: закріплення та проголошення завдання кримінального законодавства дає змогу його виконання при практичному застосуванні.

Ключові слова: правова реформа, завдання кримінального законодавства, завдання кримінального законодавства

зарубіжних країн, кримінально-правова доктрина.

Streltsov Ye., Kuzmin E. CRIMINAL LEGISLATION OBJECTIVES: THE UKRAINIAN REALITIES AND FOREIGN PRACTICE

Criminal legislation, regardless of the form in which it exists (codified normative legal act or a number of laws providing for criminal liability), should always contain a number of basic institutions, which, in essence, determine the content and characteristics of such legislation. Firstly, availability of such institutions is mandatory, and secondly, for a more realistic assessment of the content of this legislation, they should be fixed in the legislative definition. One of these main institutions is the task of criminal law, that is, what is intended to be implemented when applying this particular legislation.

Ukrainian criminal law during the XX - XXI centuries has had three CC (1922, 1927 and 1960) and the current Criminal Code of 2001. All of them contained a definition of such tasks. Moreover, they have both common signs and signs that differ. This looks natural, because the task of the Criminal Code at each stage of the development of statehood is, in many ways, a "derivative" of the general political, socio-economic, legal and other processes that occur at each specific stage of the development of statehood.

Research conducted on this issue can be divided into two main areas. The first is a study of domestic experience, the current state of criminal law and the development of relevant draft legislation and the necessary recommendations. The second direction is conducting comparative legal studies, which should provide an opportunity to study the experience of foreign countries regarding the tasks of criminal law.

Conducting research in the comparative legal aspect allows

formulating a number of provisions. The first, which is more formal, is connected with the fact that the countries whose criminal legislation was analyzed can be divided into two general groups: countries where definitions of tasks of criminal legislation is available and where is not. In turn, in those countries where the definition of tasks of the criminal law exists, it is worded either in a broader or a less broad, a shorter forms. An analysis of the existing definitions of criminal law tasks allows noting that they traditionally describe the objects of protection of the criminal law. At the same time, regarding the impact of its application on a specific person (group of persons, population), it is observed discrepancies of a terminological and substantial nature.

Another, more general, conclusion is that the task of criminal law allows for the implementation of two main provisions. The first position: the task of criminal law "announces" what for the criminal law exists in the state, what tasks the state sets by adopting the relevant legislation. Second: the formulation and proclamation of the task of the criminal law allows it to be implemented in practical application.

Key words: legal reform, tasks of the criminal law, tasks of the criminal law of foreign countries, criminal law doctrine.

Література:

1. Стрельцов Є. Яке кримінальне законодавство ми хочемо – бажано або мусимо – повинні мати в Україні: точка зору. *Юридичний вісник України*, № 39 (1264), 27 вересня – 3 жовтня 2019; *Юридичний вісник України*, № 40 (1265), 4 – 10 жовтня 2019 року Стрельцов Є. Злочин і покарання: зовсім не апологетичні роздуми. *Юридичний Вісник України*, № 44 (!»), 1 – 7 листопада 2019; № 45 (1270), 8 – 14 листопада 2019. 2019.
2. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 № 2341-III. Верховна Рада України : офіц. веб-

сайт. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 20.11.2019).

3. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2010. 456 с.

4. Куц В. Завдання Кримінального кодексу України та засоби їх виконання: від ілюзій до реалій. *Юридична Україна*. 2014. № 6. С. 97-102.

5. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики : Закон Азербайджанской Республики от 30 декабря 1999 года № 787-IQ. URL: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30420353#pos=508;-39 (дата обращения: 22.11.2019).

6. Уголовный кодекс Республики Армения : Закон Республики Армения от 29 апреля 2003 года № ЗР-528. URL: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1349&lang=rus> (дата обращения: 22.11.2019).

7. Уголовный кодекс Республики Казахстан : Закон Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252 (дата обращения: 22.11.2019).

8. Criminal Code of Turkish Republic passed on 26.09.2004 № 5237. URL: <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/tr/tr171en.pdf> (date of access: 22.11.2019).

9. Уголовный кодекс Республики Узбекистан : Закон Республики Узбекистан от 22.09.1994 № 2012-XII. URL: <http://lex.uz/docs/111457> (дата обращения: 22.11.2019).

10. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики от 14 марта 1997 года. URL: <http://ru.chinaembassy.org/rus/zfhz/zgflyd/t1330730.htm> (дата обращения: 22.11.2019).

11. Уголовный кодекс Республики Молдова : Закон Республики Молдова от 18 апреля 2002 года № 985-XV. URL: <http://lex.justice.md/ru/331268/> (дата обращения: 22.11.2019).

12. Уголовный кодекс Грузии : Закон Грузии от 22 июля 1999 года № 2287 вс. URL: <https://matsne.gov.ge/ka/document/download/16426/143/ru/pdf> (дата обращения: 22.11.2019).